

Η δυναμική της (μη) μεταρρύθμισης και ο ρόλος των κινήτρων

Νικόλαος Βέττας, Γενικός Διευθυντής IOBE και
Καθηγητής Οικονομικού Παν/μίου Αθηνών

Περίληψη

Η ουσιαστική μεταρρύθμιση στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, εργασίας και στη δημόσια διοίκηση είναι η κεντρική συνθήκη για την επίλυση του προβλήματος των «δίδυμων ελλειμάτων» της ελληνικής οικονομίας με διατηρήσιμο τρόπο και τη στροφή της σε ένα νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα. Συνεπώς, θα έπρεπε να είναι και το κέντρο της προσοχής όλων όσων χειρίζονται το ελληνικό πρόγραμμα ή επηρεάζονται από αυτό. Η σχετική πρόοδος όμως, είναι ασθενής και άνιση και λαμβάνει χώρα υπό το κράτος του φόβου, με αποτέλεσμα την παρατεταμένη αβεβαιότητα και την καθίζηση των επενδύσεων. Η αξιοπιστία της πολιτικής και η ευθυγράμμιση των οικονομικών κινήτρων είναι προϋπόθεση μιας θετικής πορείας, που θα αυξάνει την ανταγωνιστικότητα χωρίς μειώσεις μισθών. Σχετίζεται επίσης και με τις εξωτερικές εξελίξεις, ιδίως όσον αφορά μια συμφωνημένη μελλοντική διαχείριση του δημόσιου χρέους και πιθανές αλλαγές στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Είναι κρίσιμη η παρατήρηση πως, ακόμη και αν η Ελλάδα είχε βρεθεί εκτός ευρωπαϊκού πλαισίου, η ανάγκη για μεταρρυθμίσεις με αναπτυξιακό πρόσημο θα ήταν ακόμη πιο επείγουσα, καθώς η προσέλκυση επενδύσεων θα γινόταν ακόμη πιο δύσκολη. Η κατανόηση του σχετικού γεγονότος κινείται σε αντίθεση με την ψευδαίσθηση ότι η ελληνική οικονομία μπορεί να τεθεί σε τροχιά ανάπτυξης χωρίς σημαντικές δομικές τομές.

Ευχαριστώ κύριε Πρόεδρε, για την τιμή που μου κάνετε να συμμετέχω σε αυτή τη συζήτηση.

Ως τέταρτος στη σειρά ομιλητής, θα συμφωνήσω με πολλά από όσα ειπώθηκαν και θα προσπαθήσω να εστιάσω σε όσα δεν ειπώθηκαν. Επίσης επιτρέψτε μου να θέσω τη συζήτηση σε ένα ελαφρώς διαφορετικό πλαίσιο.

Αρχικά, ας μη ξεχνάμε ότι η χώρα μας βρίσκεται σε ύφεση από το 2008 ήδη, εννέα χρόνια ύφεσης, και βρίσκεται σε προγράμματα προσαρμογής από το 2010, επτά χρόνια προγραμμάτων. Η δε έννοια της μεταρρύθμισης, που είναι η μοναδική οδός η οποία μπορεί να «σπρώξει» την οικονομία σε μια νέα και ανώτερη ισορροπία, καλώς ή κακώς, έχει πλέον ταυτιστεί με τα προγράμματα προσαρμογής, δηλαδή με τα μνημόνια. Αυτό αφορά τον πολιτικό κόσμο, τους πολίτες ακόμη και την αγορά και τις επιχειρήσεις. Αγνωώντας βέβαια, ότι όταν κάποια στιγμή η Ελλάδα βγει στις αγορές και αναζητήσει ιδιωτική χρηματοδότηση, θα πρέπει να μεταρρυθμίζεται συνεχώς, τουλάχιστον εάν θέλει να μπορεί να πετυχαίνει εκεί σχετικά λογικά επιτόκια και να αναπτύσσεται. Άρα, δεν είναι η μεταρρύθμιση στοιχείο που απαιτείται μόνο μέσα στο τρέχον πρόγραμμα. Ακόμη και όταν αυτό τελειώσει, εάν δεν μεταρρυθμίζεται η χώρα θα εκτραπεί από μια πορεία ανάπτυξης.

Μια σχετική παρατήρηση είναι ότι μιλάμε για ελληνική «κρίση». Αλλά θα ήθελα να καταθέσω στη σημερινή συζήτηση μια σχετικά ανησυχητική ιδέα: Μήπως τελικά αυτό το οποίο βιώνουμε δεν είναι κρίση, δηλαδή, μια ανισορροπία και μετάβαση, αλλά είναι μια νέα ισορροπία στην οποία έχει βρεθεί το σημερινό σύστημα, πολιτικά και οικονομικά. Δηλαδή, μήπως το σημερινό είναι το επίπεδο εισοδήματος το οποίο ταιριάζει

στην σημερινή μας ανταγωνιστικότητα και στην σημερινή μας παραγωγικότητα. Και αν, πράγματι, έχει ισορροπήσει το σύστημα σε μια νέα πολύ χαμηλή και όχι ευχάριστη ισορροπία, πώς θα μπορούσε κανείς να βγει από αυτή;

Θα ήθελα επίσης να τονίσω ότι από το 2010, έχουν πράγματι γίνει κάποιες πολύ σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Τα «δίδυμα ελλείμματα», στα οποία αναφέρθηκαν και οι προηγούμενοι ομιλητές, σε πολύ μεγάλο βαθμό έχουν διορθωθεί ενώ έχουν γίνει και επιμέρους δομικές μεταρρυθμίσεις. Το γεγονός, για παράδειγμα, ότι όλη η φορολογία πλέον καταγράφεται ηλεκτρονικά και άλλες παρόμοιες τομές, είναι πραγματικά επιτεύγματα πάνω στα οποία η χώρα πρέπει να «κτίσει».

Όμως η αλήθεια είναι ότι όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις έγιναν όχι βάσει ενός σχεδίου που είχε ουσιαστική στήριξη, αλλά κυρίως βάσει του φόβου, βάσει του γεγονότος δηλαδή ότι «εάν δεν το έκανες την επόμενη Δευτέρα μπορεί να είχες να αντιμετωπίσεις μια ανεξέλεγκτη χρεωκοπία». Ο φόβος, όμως, μπορεί να κινητοποιεί όσους είναι παγιδευμένοι στα όρια της οικονομίας μας, αλλά δεν είναι ένα χαρακτηριστικό το οποίο μπορεί να φέρει νέο αίμα στην οικονομία. Αναφέρθηκαν ήδη οι προηγούμενοι ομιλητές στην έλλειψη επενδύσεων και θα μου επιτρέψετε να σας δείξω ένα διάγραμμα που δείχνει ξεκάθαρα αυτή την εξέλιξη.

Το βασικό ερώτημα, λοιπόν, δεν πρέπει να είναι το εάν ξέρουμε πώς να κάνουμε μεταρρυθμίσεις, αλλά εάν πράγματι θέλαμε και θέλουμε να κάνουμε τέτοιες μεταρρυθμίσεις. Μήπως δηλαδή υπήρχε η ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να έχουμε τα υψηλά εισοδήματα του παρελθόντος χωρίς όμως να κάνουμε τις απαραίτητες δομικές δομές ή η ψευδαίσθηση ότι μπορούσαν να μεταρρυθμιστούν όλοι οι άλλοι στην οικονομία αλλά όχι εμείς, είτε είμαστε ομάδες εργαζόμενων είτε ομάδες επιχειρήσεων.

Θα μου επιτρέψετε, λοιπόν, πριν προχωρήσω σε μία σειρά από διαγράμματα, γιατί θα μιλήσω ως οικονομολόγος στη βάση των στοιχείων, να περιγράψω σύντομα ένα αφήγημα για την οικονομίας μας, πηγαίνει αρχικά πίσω ίσως και 30 χρόνια. Η ελληνική οικονομία ήταν από αυτές που είχε τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης στην Ευρώπη, μαζί με την Ιρλανδία, για μακρύ χρονικό διάστημα. Αλλά την ίδια στιγμή είχε χαρακτηριστικά που, επί δεκαετίες ουσιαστικά, υπέσκαπταν τις δυνατότητες μελλοντικής ανάπτυξής της. Ποια ήταν αυτά τα χαρακτηριστικά, τα οποία εν τέλει εκφράζονταν στα περίφημα δίδυμα ελλείμματα, στο δημοσιονομικό και του εξωτερικού ισοζυγίου; Ότι η οικονομική δραστηριότητα γινόταν όλο και περισσότερο εσωστρεφής και όλο και περισσότερο εξαρτώμενη από τη λειτουργία του κράτους. Για αυτό άλλωστε, κατά την άποψή μου, δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία να αναφέρεται κανείς γενικά για την αγορά εργασίας ή για τις αγορές προϊόντος. Γιατί υπήρχαν όχι μία, αλλά τουλάχιστον δύο διακριτές αγορές εργασίας. Υπήρχαν αυτοί οι οποίοι λάμβαναν προσόδους χάρη στην άμεση σχέση που είχαν από τη λειτουργία του κράτους και αυτοί οι οποίοι ακόμη και τις «καλές μέρες» δεν είχαν καμία προστασία και εργάζονταν συχνά ανασφάλιστοι και με πολύ χαμηλά εισοδήματα. Αντίστοιχα, υπήρχαν επιχειρήσεις των οποίων η κερδοφορία οφείλονταν είτε στην «προστασία» μέσα από το ρυθμιστικό πλαίσιο του κράτους είτε ακόμη και στην άμεση εξάρτηση από το κράτος, ενώ υπήρχαν και άλλες επιχειρήσεις, που δεν είχαν αυτά τα χαρακτηριστικά. Αλλά το ζητούμενο είναι ότι οι πρώτες κυριαρχούσαν και οι δεύτερες όχι. Άρα, συνολικά η οικονομία γινόταν όλο και πιο εσωστρεφής και είναι κυρίαρχο πρόβλημα ότι και κατά την διάρκεια της κρίσης η οικονομία εξακολουθεί και γίνεται ακόμη πιο εσωστρεφής.

Ως προς τις διεθνείς συγκρίσεις, η ελληνική οικονομία βρίσκεται περίπου σε θέση 30 έως 40 παγκοσμίως σε μια σειρά από κεντρικές μετρήσεις. Δεν είμαστε μια φτωχή χώρα. Οι επιλογές που υπάρχουν, λοιπόν, σήμερα είναι δύο. Από τη στιγμή που η οικονομία δεν μπορεί να μεγεθύνεται με δανεικά, θα πρέπει να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος. Τώρα, δύο δρόμοι υπάρχουν για να αυ-

ξηθεί η ανταγωνιστικότητα σε μια οικονομία ή θα μειώσεις τα εισοδήματα, που κανείς δεν το θέλει ή θα επενδύσεις σε καινοτομία και ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο βέβαια προϋποθέτει ενίσχυση και της θεσμικής λειτουργίας.

Άρα εάν υπήρχε πράγματι η αίσθηση ότι οι μεταρρυθμίσεις είναι κάτι το ουσιαστικό και επείγον, θα μπορούσαμε να κοιτάξουμε, πάρα πολύ απλά, ποιες είναι οι χώρες οι οποίες είναι ανώτερες από εμάς είτε σε θέματα απονομής δικαιοσύνης, είτε σε θέματα εκπαίδευσης, είτε σε θέματα δημόσιας διοίκησης, και έστω να αντιγράψουμε κάτι από αυτό που κάνουνε. Δεν θα ήταν τόσο δύσκολο. Αλλά για αυτό θεωρώ ότι δεν είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας το ζήτημα όσο η έλλειψη βούλησης και κινήτρων.

Είναι χαρακτηριστικό πώς επέδρασε στην ελληνική οικονομία η είσοδος στην ευρωζώνη το 2000. Έφερε ένα τεράστιο δώρο, μας επέτρεψε πρόσβαση σε κεφάλαια σε χαμηλό κόστος, σε νέο αίμα δηλαδή στην οικονομία το οποίο καταρχήν είναι αυτό ακριβώς που επιζητούσαμε επί δεκαετίες. Αυτό που ζητούσαν όλες οι σχετικά πιο φτωχές χώρες, να φύγει το κεφάλαιο από τον πυρήνα της Ευρώπης και να πάει στην περιφέρεια. Το ερώτημα όμως είναι πού πήγε αυτό το κεφάλαιο εντός της χώρας; Η κάθε χώρα σε αυτό το σημείο είχε τη διαφορετική της ιστορία, άλλη η ιστορία της Ισπανίας, άλλη η ιστορία της Ιρλανδίας. Σε εμάς το κεφάλαιο διοχετεύτηκε στην οικονομία κυρίως μέσω του δημόσιου τομέα. Όσον αφορά δε τον ιδιωτικό τομέα, διοχετεύτηκε κατά προτεραιότητα σε αυτούς που είχαν προνομιακή σχέση με το κράτος. Δεν πήγε δηλαδή στο να δημιουργήσει παραγωγική δραστηριότητα, η οποία θα είχε νέα χαρακτηριστικά, αντίθετα ενίσχυσε τα παθογενή χαρακτηριστικά του παρελθόντος. Αντί αυτό το νέο αίμα να πάει εκεί που θα μπορούσε να δημιουργήσει μια αντίρροπη τάση, ενίσχυσε τις παλιές δυνάμεις. Γι' αυτό όταν βρεθήκαμε σε ανισορροπία το 2008 δεν υπήρχαν είτε στην πλευρά της εργασίας είτε στην πλευρά των επιχειρήσεων είτε στην πολιτική, επαρκείς δυνάμεις για να μπορέσουν να σπρώξουν πειστικά το όχημα των απαραίτητων αλλαγών, των μεταρρυθμίσεων.

Άλλωστε, κατά τη διάρκεια της κρίσης, αυτό που είδαμε είναι, ότι γινόταν ένα βήμα προς τα εμπρός και ένα βήμα προς τα πίσω με χαρακτηριστικότατο ίσως παράδειγμα το χώρο της εκπαίδευσης, όπου δεν είναι η έλλειψη πόρων αυτό το οποίο μας αναγκάζει να είμαστε τόσο πίσω σε κάθε επίπεδο, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια. Γιατί άραγε;

Θα μου επιτρέψετε τώρα να σας παρουσιάσω τις εξελίξεις μέσα από ορισμένα ποσοτικά δεδομένα, διότι ο καθένας μπορεί να έχει τις απόψεις του, αλλά οι αριθμοί είναι αριθμοί.

Στο Διάγραμμα 1 φαίνεται η σύγκριση ανάμεσα στο πώς μπήκαν στην Ευρωζώνη και στο πού βρίσκονται σήμερα τρεις οικονομίες, η Ελλάδα, η Γερμανία και η Πορτογαλία. Ουσιαστικά, αυτό που βλέπουμε είναι, ότι όσον αφορά στο κατά κεφαλήν πραγματικό εισόδημα της χώρας μας, βρισκόμαστε σήμερα περίπου εκεί που βρισκόμασταν το 2000. Είναι, μάλιστα, εντυπωσιακή η συμμετρία της σχετικής εξέλιξης: στην περίπτωση της Ελλάδας, ό,τι κερδίσαμε από το 2000 μέχρι το 2008, σχεδόν, με συμμετρικό ρυθμό το χάσαμε από το 2008 μέχρι το 2016. Πρώτα «φούσκωσε» η οικονομία, και μετά «ξεφούσκωσε».

Βέβαια, βλέπετε επίσης, ότι μέχρι το 2008 συγκλίναμε ως προς το εισόδημα με τους Γερμανούς, αλλά από κει και πέρα αποκλίνουμε. Επίσης, όπως βλέπετε, οι Πορτογάλοι δεν φούσκωσαν τόσο πολύ και γι' αυτό δεν χρειάστηκε να ξεφουσκώσουν τόσο πολύ.

Η εικόνα όσον αναφορά στις πρόσφατες μακροοικονομικές εξελίξεις, πάντως, έχει τρία στάδια (Διάγραμμα 2). Το πρώτο στάδιο είναι, ότι η οικονομία αναπόφευκτα, όπως ανέφεραν και οι προηγούμενοι ομιλητές, έπρεπε να προσαρμοστεί. Όμως η προσαρμογή δεν έγινε όπως πιστεύω ότι θα έπρεπε, επιμένοντας σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις από την αρχή και, ιδίως, σε μεταρρυθμίσεις στη δημόσια διοί-

κηση και στην αγορά προϊόντων, που θα έπρεπε να προταχθούν και για αυτό ουσιαστικά, σε μακροοικονομικό επίπεδο, «ανταλλάχθηκαν» τα δύο ελλείμματα με ύφεση. Δηλαδή από το 2010 μέχρι το 2014 διορθώθηκαν τα δίδυμα ελλείμματα, αλλά αυξήθηκε πάρα πολύ η ύφεση και η ανεργία. Στη συνέχεια, το 2015 η οικονομία μπήκε σε ένα νέο κύκλο αβεβαιότητας και ουσιαστικά αυτό που έγινε είναι, ότι απομακρύνθηκαν ακόμα περισσότερο οι όποιες επενδύσεις ήταν τότε προγραμματισμένες.

Σήμερα πια, το 2017, σε μια κατάσταση όπου η οικονομία λίγο - πολύ έχει ισορροπήσει σε ένα χαμηλό σημείο, όπου κανένας μας δεν το θέλει και έχει μπροστά της κρίσιμες επιλογές.

Αυτό, βέβαια, που είναι κεντρικό σε όλες τις πρόσφατες εξελίξεις είναι η έλλειψη επενδύσεων. Η ελληνική οικονομία δεν είχε χαμηλό επίπεδο επενδύσεων συνολικά πριν την κρίση, όπως όμως θα σας δείξω και στη συνέχεια, είχε πολύ εσωστρεφείς επενδύσεις, και κυρίως, σε κατοικία. Αυτό που έχει συμβεί είναι ότι, πλέον, έχουμε σταδιακά βρεθεί σε μια επενδυτική απραξία, η οποία είναι αδιανόητα μεγάλη και αν αυτό δεν αντιστραφεί, οποιαδήποτε άλλη μεταρρύθμιση δεν θα μπορέσει να δώσει αποτελέσματα και, άρα, δεν θα μπορεί να έχει και πολιτική και κοινωνική στήριξη. Επομένως, το μείζον είναι να έρθουν επενδύσεις.

Πόσο έχουν, πράγματι, πέσει οι επενδύσεις; Την περυσινή χρονιά ήταν σε απόλυτο μέγεθος λίγο χαμηλότερα από 20 δισεκ. ως σύνολο, ενώ στην κορυφή των επενδύσεων που είχαμε, δηλαδή το 2007, ήταν πάνω από 65 δισεκ. (Διάγραμμα 3). Άρα, ακόμα και να τριπλασιάσαμε, υποθετικά, το επίπεδο των επενδύσεων από αυτό στο οποίο βρίσκεται σήμερα, πάλι δεν θα φτάναμε εκεί που ήμασταν παλαιότερα.

Όταν συνεπώς μιλάμε για αύξηση επενδύσεων προγραμματισμένη για το 2017 με ρυθμούς 15% ή 20% και μας φαίνονται υψηλοί, πάλι είναι πολύ χαμηλότεροι από εκεί, όπου θα έπρεπε να είμαστε.

Ειδικότερα για τις ξένες άμεσες επενδύσεις (Διάγραμμα 4), αυτές δεν τις «άντεχε» η ελληνική οικονομία τις καλές μέρες και φαίνεται, ότι δεν τις «αντέχει» και μέσα στην κρίση. Αυτό θεωρώ πως θα πρέπει να μας προβληματίσει πάρα πολύ.

Επίσης (Διάγραμμα 5), έχει σημασία να δει κανείς πού κατευθύνεται το πάγιο κεφάλαιο, το οποίο δημιουργείται στη χώρα. Είναι κυρίως σε εσωστρεφείς δραστηριότητες, για λόγους, που πλέον έχουν να κάνουν και με την αβεβαιότητα και την έλλειψη εμπιστοσύνης στην ελληνική οικονομία. Το ελληνικό νοικοκυριό, ήδη, από τη δεκαετία του '60 έβαζε τις αποταμιεύσεις του, κυρίως, σε δύο μεριές. Έφτιαχνε ένα σπίτι, «για να έχει ένα κεραμίδι πάνω από το κεφάλι του» και προσπαθούσε να σπουδάσει τα παιδιά του. Δεν είχε αξιόπιστες διαδικασίες να ώστε διοχετεύσει την αποταμίευση εκεί που αντίστοιχα τη διοχέτευαν οι Ολλανδοί και οι Δανοί, για να πάρουμε το παράδειγμα δύο άλλων σχετικά μικρών κρατών στην ήπειρό μας, ώστε να δημιουργηθούν επιχειρήσεις εξωστρεφείς, που να φέρνουν κέρδη και να είναι διεθνώς ανταγωνιστικές.

Ως αποτέλεσμα, δεν υπάρχουν ελληνικά εμπορικά σήματα, τα οποία να είναι αναγνωρίσιμα διεθνώς, παρά μόνο εξαιρετικά λίγα. Αυτό έχει σχέση με την αβεβαιότητα που υπήρχε παλαιότερα με το ασθενές νόμισμα, αλλά επίσης και με τη θεσμική αβεβαιότητα, ακόμη και με την πολιτική αστάθεια.

Στο Διάγραμμα 6, μπορεί κανείς να δει, λοιπόν, ότι η προσαρμογή έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό, αλλά έχει γίνει κυρίως μέσω του μοναδιαίου κόστους εργασίας και όχι μέσω βελτίωσης σε σχετικά θεσμικά μέτρα.

Είναι επίσης ενδιαφέρον να υπολογίσει κανείς πώς δημιουργεί μια οικονομία εθνικό πλούτο, όχι απλώς το εισόδημα. Αναφέρομαι σε πλούτο, γιατί εισόδημα μπορεί κανείς να δημιουργήσει και μέσω δανεισμού. Εάν αύριο το πρωί δανειστούμε, υποθετικά, κάποια χρήματα και δημιουργήσουμε σε αυτή τη βάση θέσεις εργασίας, θα ανέβει το εισόδημα, αλλά θα έχουμε άραγε δημιουργήσει καθαρό πλούτο; Μπορεί κανείς

να δει στα δεδομένα (Διάγραμμα 7), ότι το απόθεμα του πλούτου, το οποίο δημιουργήθηκε κατά τις καλές ημέρες, υπολείπονταν από τον καθαρό εξωτερικό δανεισμό που είχαμε. Άρα, με απλά λόγια, το χρήμα που έμπαινε στη χώρα, δεν διοχετευόταν σε επαρκώς παραγωγικές δραστηριότητες.

Επίσης, έχει ενδιαφέρον το εάν η οικονομία μας είναι ανοιχτή και πόσο. Μπορεί κανείς να δει το σύνολο της εξαγωγικής για της εισαγωγικής δραστηριότητας, δηλαδή ποιες είναι οι οικονομικές σχέσεις, που υπάρχουν εκτός συνόρων στο σύνολο της εγχώριας δραστηριότητας.

Στο σχετικό Διάγραμμα 8, είμαστε τελευταίοι στη σχετική κατάταξη. Υπάρχει σε αυτό άλλη μια οικονομία, η οποία είναι εξίσου πολύ κλειστή, αλλά αυτή είναι η Γαλλία για δικούς τους λόγους, και άλλωστε είναι μια πολύ μεγαλύτερη οικονομία. Όμως μπορείτε να μας συγκρίνετε, όχι με την Ιρλανδία, που είναι ιδιαίτερα ανοιχτή, αλλά με οικονομίες όπως η Σλοβακία, που είναι επίσης πάρα πολύ πιο ανοιχτή από τη δική μας. Η πραγματική ανάπτυξη της οικονομίας μας, διέρχεται αναγκαστικά μέσα από τον σταδιακό μετασχηματισμό της σε μια ανοιχτή οικονομία, γεγονός που σημαίνει, στην πράξη, ότι θα πρέπει να ενταχθούν σημαντικά οι εξαγωγές. Επιπλέον, καθώς η εγχώρια αποταμίευση δεν επαρκεί, θα πρέπει να προσέλθουν κεφάλαια από το εξωτερικό.

Επίσης, εάν πράγματι θεωρούμε ότι η υπερβολική εξάρτηση της οικονομίας από το δημόσιο τομέα ήταν δομικό πρόβλημα της οικονομίας, κατά τη διάρκεια της κρίσης αυτό έχει γίνει ένα ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα. Δηλαδή, ο βαθμός που έχει συρρικνωθεί η συνεισφορά του δημόσιου τομέα στην οικονομία είναι πολύ μικρότερος από το πόσο έχει συρρικνωθεί αυτή του ιδιωτικού τομέα. Αυτή η εξέλιξη φαίνεται καθαρά στο Διάγραμμα 9. Άρα, δεν φαίνεται ότι πηγαίνουμε στη σωστή κατεύθυνση.

Αντίστοιχα, κανείς μπορεί να έχει αμφιβολίες για το εάν είναι διατηρήσιμη η βελτίωση στο εμπορικό ισοζύγιο, διότι έχει προέλθει κυρίως από τις εισαγωγές και όχι από τις εξαγωγές. Μάλιστα είναι ενδιαφέρον ότι αν κοιτάξει κανείς τις εξαγωγές αγαθών – εδώ έχουν αφαιρεθεί δηλαδή οι υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός – ενώ τα πηγαίνουμε σχετικά καλά, όσον αφορά στον όγκο που εξάγεται, δεν τα πηγαίνουμε αντίστοιχα καλά σε αξία εξαγωγών. Αυτό ακριβώς αντανakλά ότι η χώρα δεν έχει προσελκύσει τις μακροπρόθεσμες παραγωγικές επενδύσεις, που θα της επιτρέπουν να συμμετέχει σε διεθνή εξαγωγικά δίκτυα. Άρα, για να ενισχυθούν συστηματικά οι εξαγωγές, χρειάζεται σταθερότητα και επενδύσεις σε ένα βάθος χρόνου, δεν είναι απλώς θέμα απόφασης. (Διάγραμμα 10 και 11)

Από τα παραπάνω συνολικά προκύπτει πως, η προσαρμογή έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό, όσον αφορά στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, αλλά όχι τις τιμές προϊόντων, σε αντίθεση με άλλες χώρες – στο σχετικό Διάγραμμα 12 συγκρινόμαστε με την Πορτογαλία – όπου οι εξαγωγές είναι αυτές, που επέτρεψαν εκεί μια πολύ πιο ορθολογική προσαρμογή.

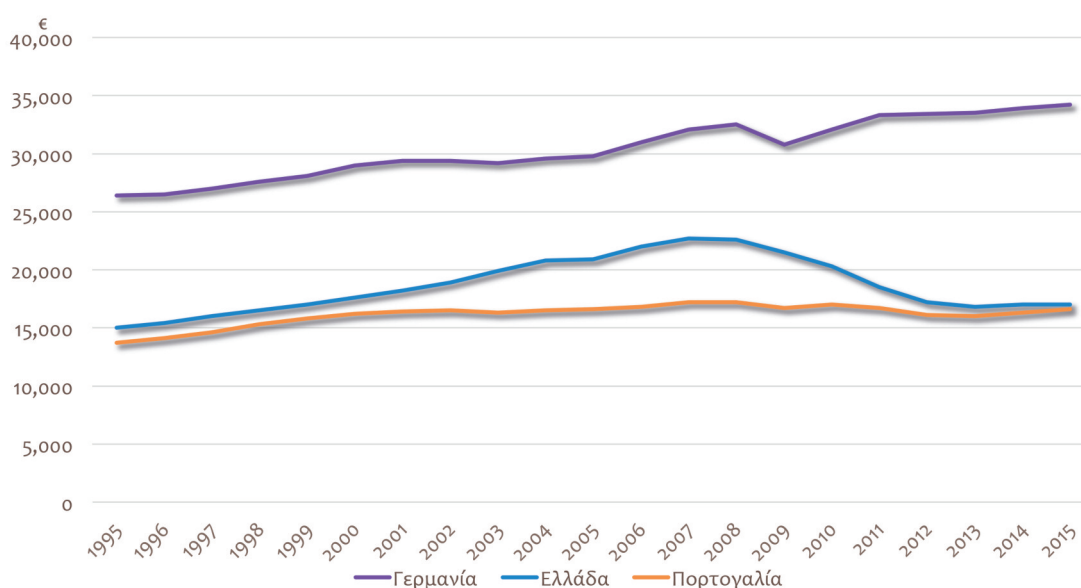
Θα ολοκληρώσω την παρουσίαση με ένα διάγραμμα που δείχνει την πορεία όλων των χωρών της περιφέρειας της Ευρωζώνης κατά την κρίση. Σε όλες τις χώρες της Ευρωζώνης εισήλθε φθινό κεφάλαιο, με την είσοδό τους στη Νομισματική Ένωση, άλλωστε αυτός ήταν και ο σκοπός, να μειωθεί η διαφορά των επιτοκίων σε σχέση με τις περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομίες. Αλλά σε μας, όπως ανέφερα και στην αρχή, αυτή η εισροή κυρίως ενίσχυσε τις παθογένειες, αντί να δημιουργήσει νέες δομές και περισσότερο ανταγωνιστικούς τρόπους παραγωγής. Το ζητούμενο πλέον είναι, ακόμη και αν αυτό δεν έγινε τις «καλές ημέρες», να γίνει τώρα που το κεφάλαιο είναι σχετικά πολύ πιο δύσκολο να βρεθεί.

Βέβαια, υπάρχει το ζήτημα του δημόσιου χρέους, αλλά, κατά την άποψή μου, η συζήτηση για το χρέος δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως άλλοθι για την καθυστέρηση της δρομολόγησης των δομικών μεταρρυθμίσεων. Έχει υπάρξει, άλλωστε, ουσιαστικά ένα άρρητο συμβόλαιο, ότι οι πιστωτές ασχολούνται με

το χρέος, εμείς ασχολούμαστε με τα του οίκου μας, αλλά ο χρόνος που έχουμε για να διορθωθούν οι κεντρικές ανισορροπίες της οικονομίας σιγά-σιγά τελειώνει.

Οπότε, ως μια καταληκτική σκέψη, νομίζω ότι δεν υπάρχει έλλειψη γνώσης για το τι μεταρρυθμίσεις χρειάζονταν, αντίθετα υπάρχει πια ένα πολύ μεγάλο απόθεμα γνώσης μέσα σε όλα αυτά τα χρόνια της κρίσης. Υπήρχε, όμως, μια έλλειψη συνειδητοποίησης για την αναγκαιότητα δομικών αλλαγών και επικράτησε η εντύπωση ότι δήθεν μπορούμε, χωρίς ουσιαστικά να αλλάξουμε, να πετύχουμε και πάλι τα εισοδήματα που εισπράτταμε πριν την κρίση. Θέλω να είμαι αισιόδοξος ότι τώρα υπάρχει αυτή η συνειδητοποίηση πως οι αλλαγές είναι απαραίτητες και ότι στη βάση μιας μεγαλύτερης συναίνεσης θα μπορούν να γίνουν βήματα προς τα εμπρός.

Διάγραμμα 1: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σταθερές τιμές 2010

Πηγή: Eurostat

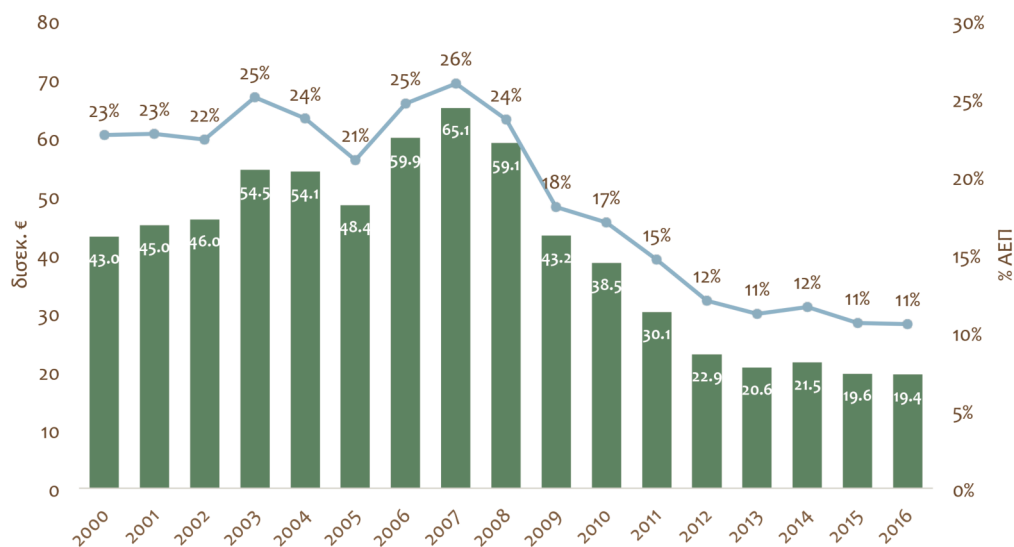
Διάγραμμα 2: Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη

Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη	2009	2014	2015	2016	2017*
ΑΕΠ	-3,1	0,7	-0,2	-0,05	1,8
Ανεργία	9,5	26,5	24,9	23,4*	22,3
Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης ¹	-15,6	-3,6	-7,5	-2,0*	-1,0
Ισοζύγιο Τρεχ. Συναλλαγών	-14,4	-3,0	0,0	-0,1*	-1,2
Εναρμονισμένος Πληθωρισμός	1,3	-1,4	-1,1	0,0	1,3
Επενδύσεις Πάγιου Κεφαλαίου	-13,7	-2,8	-0,2	-0,01	11,0

¹Συμπεριλαμβανομένων των κρατικών ενισχύσεων στον τραπεζικό τομέα

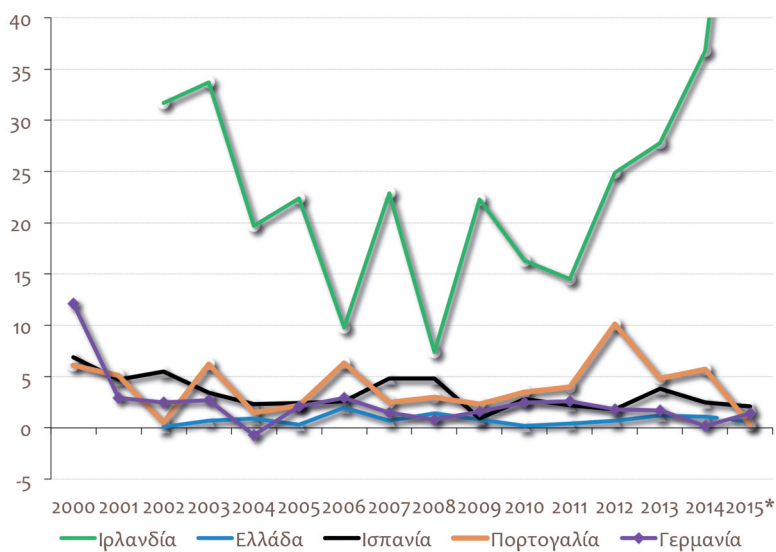
* Προβλέψεις IOBE

Πηγές Eurostat, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Διάγραμμα 3: Επενδύσεις;

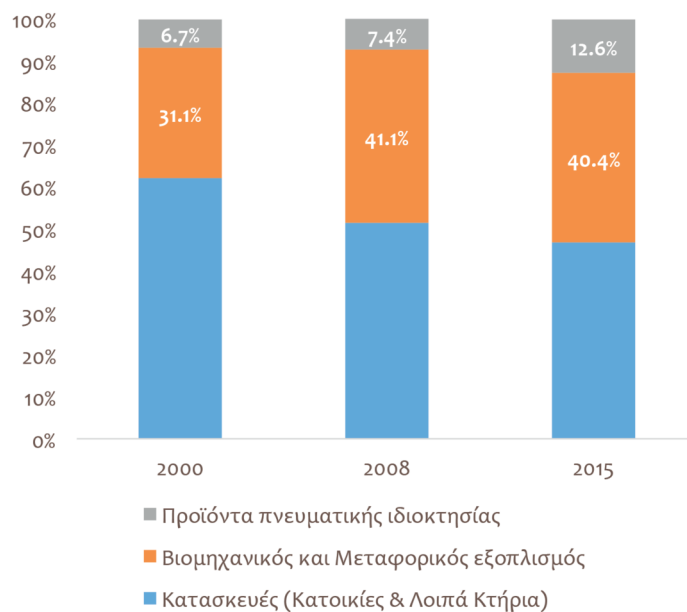
Πηγές: Eurostat/ΕΛ.ΣΤΑΤ.

- Μέγιστο ύψος επενδύσεων το 2007 (€65,1 δισεκ.)
 - Υψηλότερες επενδύσεις ως % του ΑΕΠ το 2007 (25,9%)
- Δραματικά χαμηλότερα το 2016 (€19,4 δισεκ. και 10,5% του ΑΕΠ)

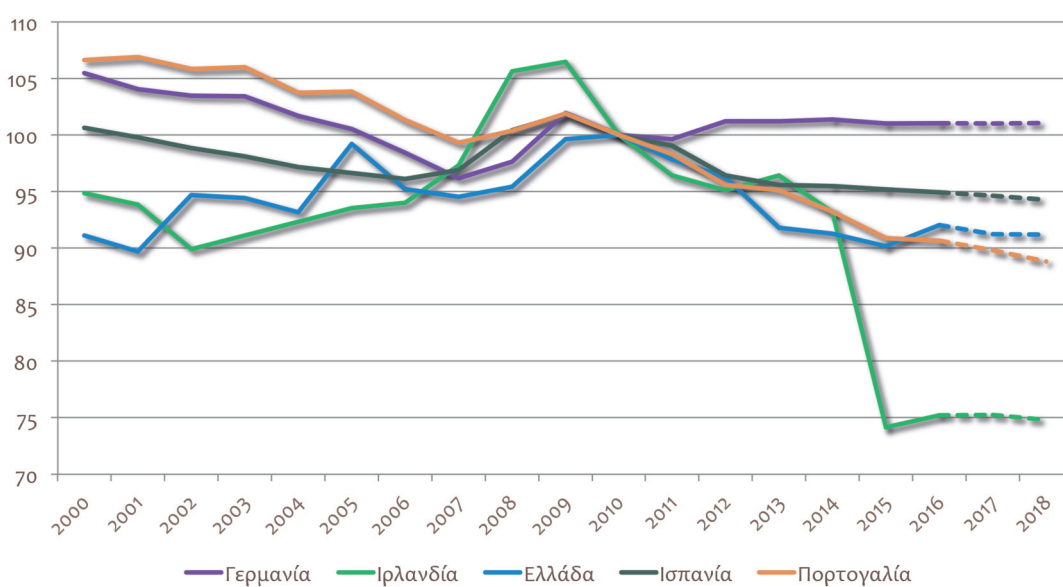
Διάγραμμα 4: Ξένες άμεσες επενδύσεις (% ΑΕΠ)

ΞΑΕ (% ΑΕΠ)		
	2000-2008	2009-2015
Γερμανία	3,0%	1,7%
Ιρλανδία	21,1%	30,7%
Ελλάδα	0,9%	0,7%
Ισπανία	4,2%	2,3%
Πορτογαλία	3,7%	4,4%

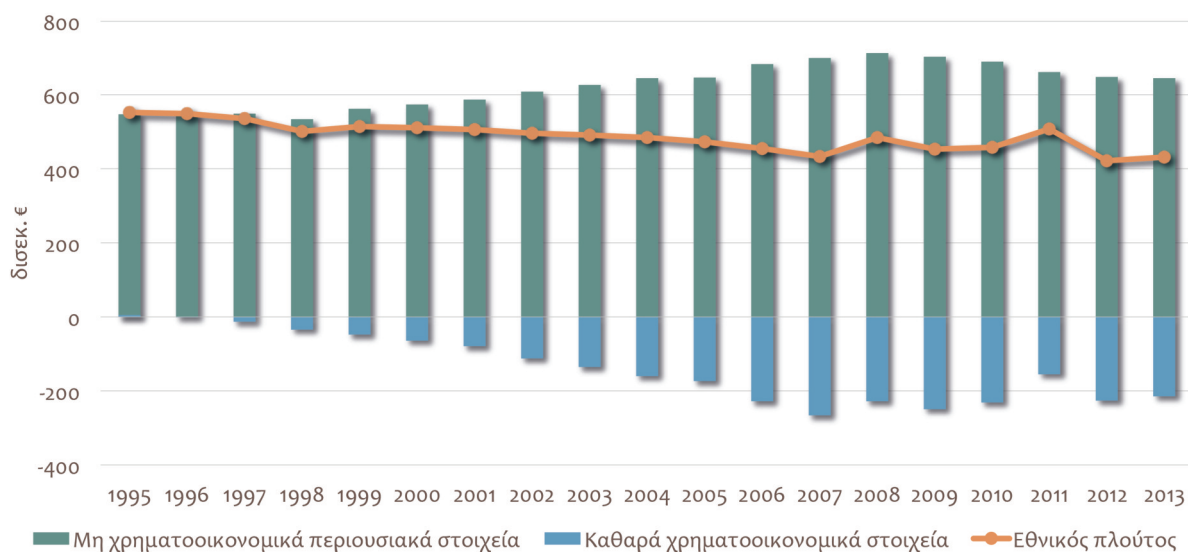
* Ιρλανδία: 72,3% του ΑΕΠ
Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 5: Κατηγορίες πάγιου κεφαλαίου

Πηγή: Eurostat

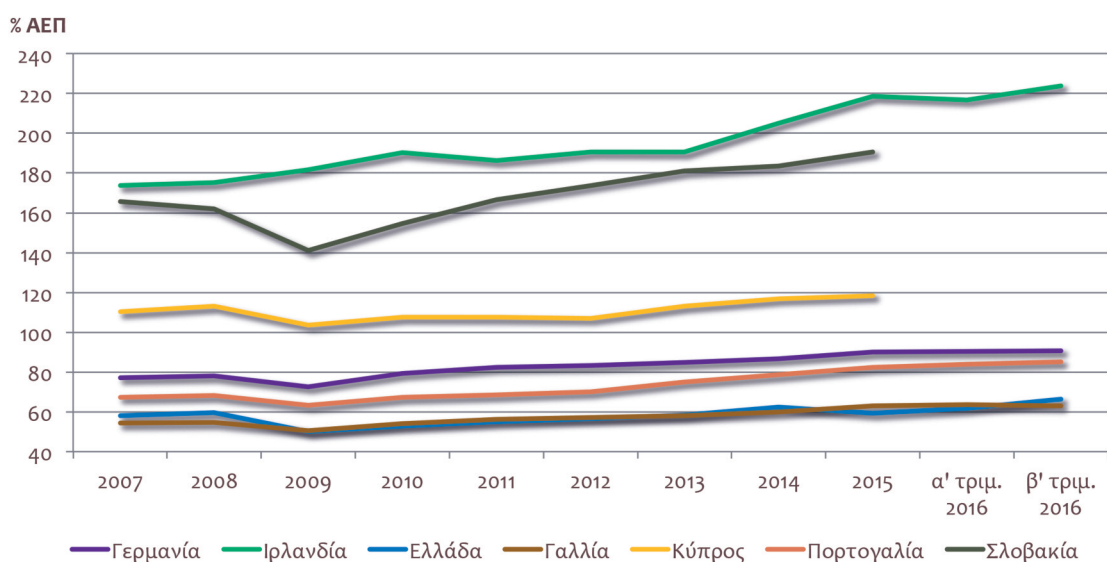
Διάγραμμα 6: Μοναδιαίο κόστος εργασίας* (σε πραγματικούς όρους)

*Λόγος των αποζημιώσεων ανά απασχολούμενο προς το ονομαστικό ΑΕΠ ανά απασχολούμενο
Πηγή: AMECO, (2010=100)

Διάγραμμα 7: Εθνικός πλούτος; (σταθερές τιμές 2010)

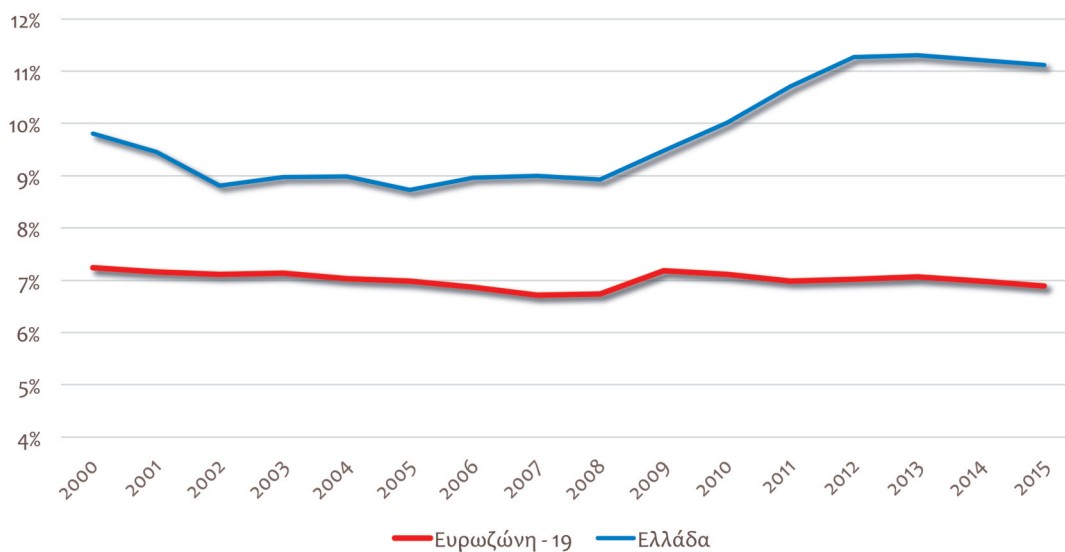
Πηγή: Eurostat, Επεξεργασία δεδομένων: ΙΟΒΕ

- Πτώση του εθνικού πλούτου από 552 δις. €, το 1995 σε 484 δις. €, το 2008 και σε 432 δις. €, το 2013,
 - Αύξηση μη χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων από 547 δις. € το 1995 σε 712 δις. € το 2008 και πτώση έπειτα (646 δις. € το 2013)
 - Μεταβολή του ισοζυγίου χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων και υποχρεώσεων με το υπόλοιπο κόσμο από μικρό πλεόνασμα το 1995 (ε5 δις. €) σε μεγάλο έλλειμμα το 2008 (ε249 δις. €)

Διάγραμμα 8: Ανοικτή οικονομία;

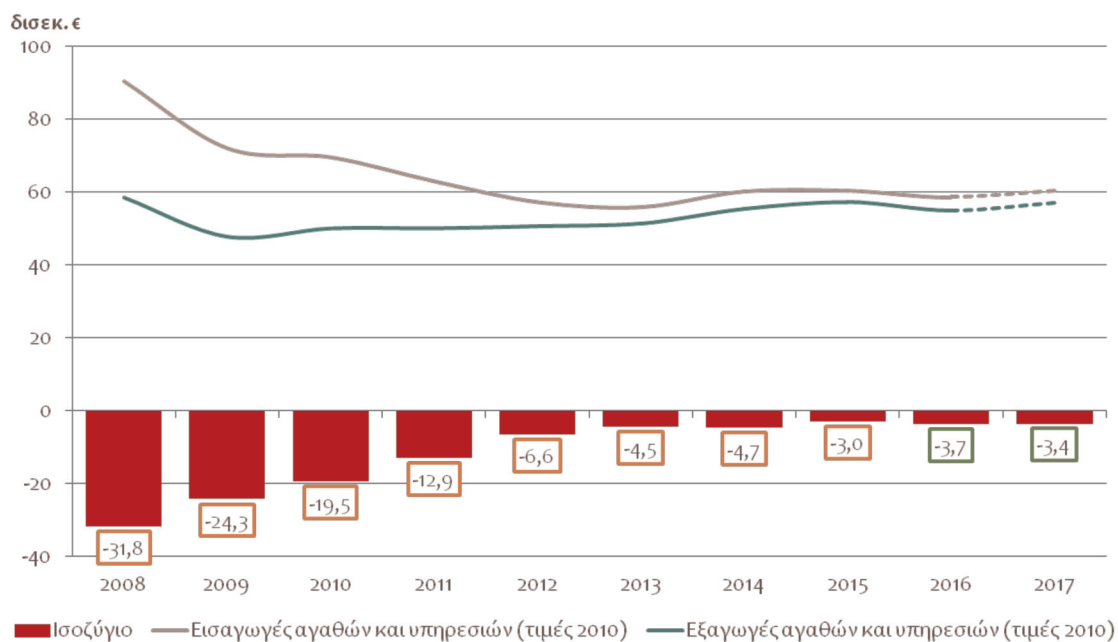
Πηγή: Eurostat

- Το άθροισμα εισαγωγών και εξαγωγών ως % του ΑΕΠ εξακολουθεί να είναι στην Ελλάδα εκ των χαμηλότερων στην περιφέρεια της Ευρωζώνης
- Ενώ πρέπει να εξελιχθεί σε μια μικρή, ανοικτή οικονομία, η ελληνική οικονομία παραμένει κλειστή

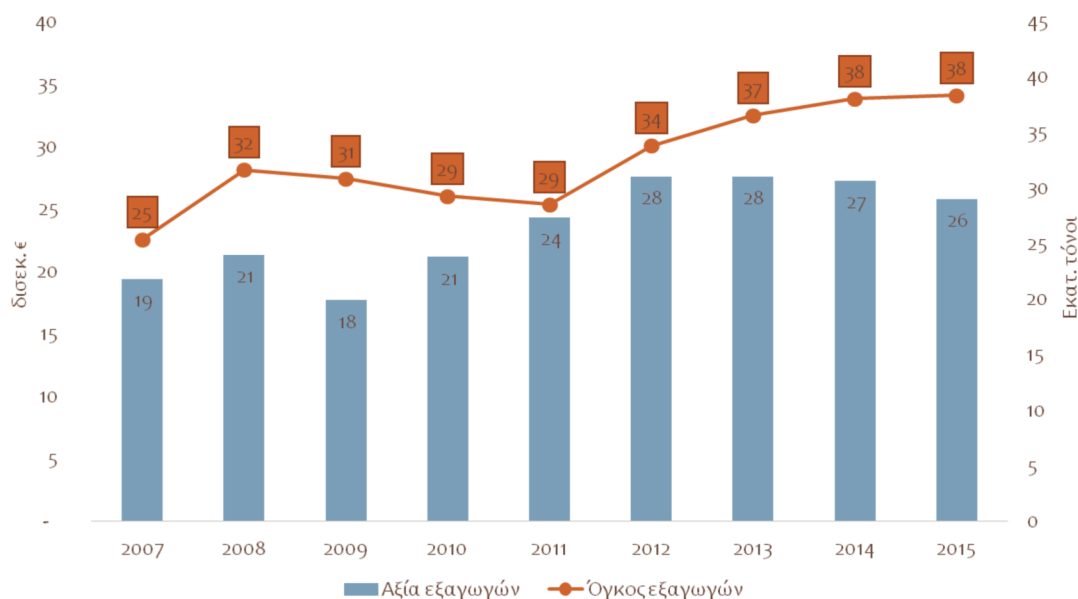
Διάγραμμα 9: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία δημοσίου τομέα (% εγχώριας ΑΠΑ)

Πηγή: Eurostat

- Η συμμετοχή του δημόσιου τομέα στην οικονομική δραστηριότητα αυξήθηκε από το 2008 κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες της εγχώριας Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας
- Ο ρόλος του κράτους παραμένει σημαντικότερος στην Ελλάδα από ότι στην Ευρωζώνη
 - Η απόσταση από το Μ.Ο. της Ευρωζώνης διπλασιάστηκε μεταξύ 2008-2014: από 2 σε 4 ποσοστιαίες μονάδες της Α.Π.Α.

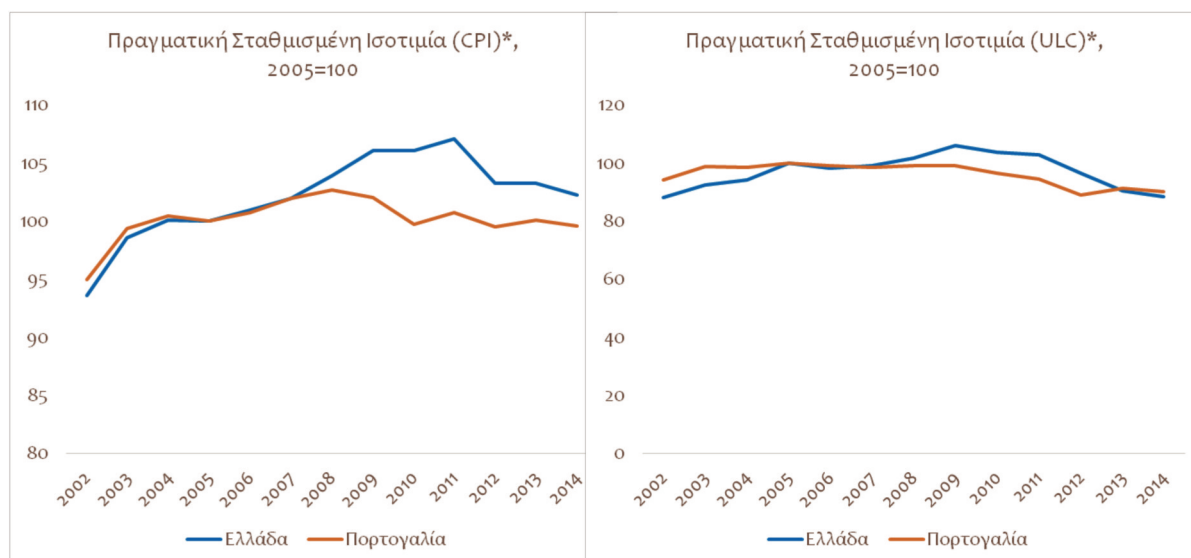
Διάγραμμα 10: Εμπορικό Ισοζύγιο (αγαθών - υπηρεσιών)

Πηγή: AMECO

Διάγραμμα 11: Εξαγωγές αγαθών - αξία έναντι όγκου

Πηγή: Eurostat

- Μεταβολή αξίας εξαγωγών, 2007-2015: +33%
- Μεταβολή όγκου εξαγωγών, 2007-2015: +51%

Διάγραμμα 12: Πραγματική σταθμισμένη ισοτιμία

*έναντι 37 εμπορικών εταίρων

Πηγή: Eurostat

Πραγματική Σταθμισμένη Ισοτιμία (αποπληθωριστής: CPI)
Πραγματική Σταθμισμένη Ισοτιμία (αποπληθωριστής: μοναδιαίο κόστος εργασίας στο σύνολο της οικονομίας)